

A SZAKIRODALOM HASZNÁLATA NEM KIELÉGÍTŐ

Dr. Héberger Károly

a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának igazgatója

Hazánk gazdasági eredményeinek növelése szempontjából döntő fontosságú a hatalmas mennyiségű és óriási értékű szakirodalom alkotó felhasználása a népgazdaság minden területén. Bár a célkitűzés világos, megvalósítása azonban sem abszolút mértékben sem tendenciájában nem megfelelő. A tudományos és szakkönyvtárak olvasóforgalmi adatai ugyanis az állományok, különösen pedig a legújabb állomány kihasználtságát nem kielégítőnek mutatják. Ennek okait kísérleljük meg felkutatni a következőkben.

A műszaki könyvkiadás és a könyvtárak egyaránt töreksenek a legújabb információk közreadására.

A műszaki könyvkiadás irányítói sokat tettek és tesznek azért, hogy anyanyelvünkön széles körben hozzáférhetővé tegyék a fejlett tudomány és technika eredményeit.

A könyvtárak is nagy gondot fordítanak a korszerűsége és a beszerzendő művek információs értékére.

A kutatói állásfoglalásokban azonban elégedetlenség nyilvánul meg az információk közreadásában és beszerzésében.

Nézzünk néhány gyakori véleményt:

Túl lassú az információk közreadása és beszerzése

A könyvkiadást ért bírálatok főleg a hosszú átfutási időt, egyes szakterületek gyenge ellátását, a fordítások késői megjelentetését emelik ki. A könyvtárak bírálatában a beszerzés lassúsága ugyancsak előkelő helyen szerepel. Az észrevétel sajnos igaz. Úgy tűnik, a kialakult helyzeten nem lehet változtatni. A Kultúra Vállalat nem

tudja a beszerzést alapvetően meggyorsítani. Az elmúlt év végén s ezév elején pl. több hónapon keresztül nem küldtek ki megrendelést devizális okok miatt, s így az információk frissesége iránti igény kielégítetlen maradt. Úgy véljük a dokumentumok beszerzésében a könyvtárak érdekeinek sokkal nagyobb súlyt kell kapnia.

Könyvre, folyóíratra nincs is szükség

Az informatikai szakirodalom hatásaként sok szakember úgy vélekedik, hogy munkájában az elsődleges információt kell használnia, mivel csak az újdonságértéket tudja alkalmazni. Ez a felfogás túlságosan arisztokratikus. A széles szakembergárda számára ugyanis az elsődleges információk (preprintek, kongresszusi előadások stb.) nem hozzáférhetők, s a mindennapi munkában (tervezésnél, üzemek irányításában) a szétszórt, vissza nem kereshető információk pedig nem hasznosíthatók. Ezért az információk rendszeres hozzáférhetőségét biztosítani kell, s erre a könyvek (kézikönyvek, enciklopédiák, lexikonok, szótárak stb.), az időszaki kiadványok s az egyéb elterjedt dokumentumok (szabványok, szabaldalmak stb.) a legalkalmasabbak.

Kell-e a teljességre törekedni az információgyűjtésben?

A kérdés felvetése nagyon is indokolt, hiszen gyakori az a kutatási álláspont, hogy nem a teljességre kell törekedni, hanem csak „a fontos” információkat kell beszerezni. Ez az álláspont csupán azért nem fogadható el, mert a szakirodalom áttekintése nélkül egyáltalán nem lehet megmondani vagy eldönteni, hogy mi a fontos. E kérdésben elég határozottan kimutatható az az álláspont, hogy ami a világnyelveken megjelenik az a fontos, a többi pedig az ún. információs zaj, vagy redundancia.

* Az 1979 évi Műszaki Könyvnapok alkalmából október 15-én a Budapesti Műszaki Egyetemen tartott tudományos ülésen elhangzott korreferátum szövege.

Ezzel az állásponttal vitakozni kell, mivel nagyon veszélyes szakirodalom használatot eredményez. Az álláspontot leginkább a faji előítélthez lehet hasonlítani, mert hatásában ténylegesen ahhoz hasonló. Nem kell talán túlságosan sok energia annak bizonyítására, hogy az egyes, *nem világnyelveken megjelenő szakirodalom milyen hatalmas értéket képvisel*. Lehet pl. figyelmen kívül hagyni az autógyártás szakirodalmából az olasz, lengyel, román nyelvű, a mezőgazdasági szakirodalomból a dán, holland nyelvű, a golyóscsapágy gyártás irodalmából a svéd nyelvű közleményeket? A fontosnak ítélt közleményeket, ha közre is adják a világnyelveken, a mindennapok gyakorlatában felvetődő sokezer problémának megoldásához mégiscsak a teljes irodalmi választék adhat releváns információt.

E kutatói vélemények ismeretében tekintsük át a szakirodalom használatának kedvezőtlen jellegzetességeit.

Helytelen kutatói szokások és beidegződések

Ide sorolhatjuk *egyes nyelvtérületek ill. dokumentumok mellőzését, elhanyagolását*. Vizsgálataink szerint az orosz nyelvű szakirodalom használata semmiképpen nem kielégítő, noha az egyetemokről és főiskolákról kikerült szakemberek az orosz nyelvet sok éven át tanulták.

Tapasztalataink szerint az ipari szakemberek egyáltalán nem olvassák az *Akadémia aktáit* (csak idegen nyelveken megjelenő folyóiratait), *s az egyetemek tudományos közleményeit*; viszont az egyetemek és a kutatóintézetek kutatói egyáltalán nem vagy alig ismerik a vállalatok tudományos közleményeit, kiadványait.

A kutatómunka megkezdése előtt általában nem tájékozódnak a kutatók *az országos kutatásnyilvántartásnál*, hogy folyik-e kutatás abban vagy ahhoz hasonló témában. Ez a mulasztás gyakran párhuzamos kutatásokat s így jelentős többletköltséget eredményez.

Az újdonságok iránti igény és az irodalomhasználat között jelentős eltérések tapasztalhatók

A kutatók, akik sok külföldi könyvtárban szabad polcon látták a szakirodalom kurrens részét, természetesen ezt itthon is igénylik. Nem veszik azonban figyelembe, hogy a külföldi könyvtárak, amelyekre hivatkoznak, szinte kivétel nélkül új építésűek, míg hazánkban alig épült új tudományos könyvtár az utóbbi évtizedekben. Ennek ellenére a hazai könyvtárakban található dokumentumok értéke nem lebecsülhető, s gyakran a fejlett országok könyvtáraival való összehasonlítást is kiállja. Hazai könyvtáraink ezért sajátos módszerekkel biztosítják az állomány megismerhetőségét. Ilyenek pl. *a rendszeresen tartott újdonság-bemutatók, a kiállítások, a*

katalógusoknál elkülönített újdonságfiókok, személyre szóló értesítések stb.

Ha a kutatók élnének ezekkel a lehetőségekkel, a hagyományos raktározási rendszer ellenére, az új művek kézbevitelével ill. adatainak megismerésével mégis tájékozódhatnak a legfrissebb információkról. Tapasztalataink szerint *nagyon kismértékű az újdonságok megismerésének szándéka*. Illusztrálásként megemlítem, hogy az elmúlt évben találmányra kiemeltünk 100 drága, tőkés országokból származó művet, amelyek egy éven belül érkeztek be. Ezek közül 18 művet 1-szer, 1 művet 2-szer, 81 művet pedig egyetlen egyszer sem használtak.

A fejlett ipari országokhoz képest meglévő tényleges időbeli elmaradás figyelmen kívül hagyása

Tagadhatatlan a tudomány és a technika rohamos fejlődése. Ennek eredménye a legújabb irodalom használatára törekvés. Ez természetesen helyes elhatározás. Az informatika területére becsempészett „*felezési idő hatása*”, vagyis a fejlődés gyorsaságának eltúlzása, már *helytelen irodalmazási szokásokat honosított meg*. Nézzünk erre is egy példát. A Gépészmérnöki Kar egyik professzorával folytatott interjú során kiderült, hogy a tanszékre járó külföldi szakfolyóiratok közleményeit két évre visszamenőleg elemezték abból a szempontból, hogy kutatási témáikhoz mennyire hasznosíthatók. Megállapították, hogy a közlemények 70%-a annyira új, hogy a hazai viszonyoknál szóba sem jöhetnek (nincs olyan gépi berendezés és műszer, maga a probléma sem vetődött fel), a közlemények 41%-a pedig még terminológiájában is teljesen idegen (ismeretlen) volt. A számjegyzévről szóló szerszámgépek területén végzett vizsgálatok mintegy 10 éves konkrét hazai elmaradást mutattak ki, a fejlett ipari országokhoz képest.

Azt is tapasztaltuk, hogy az egyes szakterületek egymástól nagyon eltérő módon igénylik a régebbi szakirodalom adatait. Tény azonban, hogy nagyon gyakori a régebbi művek használata is. Éppen ezért különösen kell eldönteni egy-egy téma kutatásánál az irodalmi adatgyűjtés visszamenőlegességét *s nem szabad eleve behatárolni csupán a legutóbbi évekre az irodalmazást*. Még csak egy példát erre. Az atomerőművek szellőzése hazánkban mint téma mindeztideig érdektelen volt. Épül azonban Pakson az első atomerőmű. Ha a téma érdekessé válik, a szakirodalomban közreadott „régebbi” adatokat is át kell nézni, mert feltehetőleg találunk használható információkat, hiszen külföldön jelenleg is üzemelnek atomerőművek.

*A műszaki információ közvetítése
bonyolultabbá és sokrétűbbé vált*

A hagyományos dokumentumok használata mellett *előtérbe kerültek a nem hagyományos dokumentumok.* Különösen fontosakká váltak a kutatási jelentések, a disszertációk, a tanulmányúti jelentések, a vállalati irodalom, a kongresszusi kiadványok, a szakirodalmi szemlék stb.

A dokumentumok *megjelenési formája is változott;* a nyomtatott és sokszorosított forma mellett a mikrofilm-technika és a számítógépek alkalmazása indult gyors fejlődésnek. Ellenkező tendenciaként viszont az alapvető összefoglaló művek (kézikönyvek, enciklopédiák stb.) szerepének növekedése észlelhető.

Tapasztalataink szerint *a kutatók irodalmazási szokásai és módszerei azonban nem elég dinamikusán változnak.* Nem kielégítő a referáló lapok, a gyorsindexek, a számítógépes tájékoztatási lehetőségek igénybevétele. Például megemlítjük, hogy néhány évvel ezelőtt lehetőség nyílt a fizika szakterületén a külföldi mágnesszalagok számítógépen való futtatása révén díjmentesen igénybe venni információs szolgáltatást, folyamatosan a kísérlet mintegy egyéves időtartamára. Összehívtuk az érdekelt tanszékek képviselőit, de – sajnos – mindössze egy igénylő kért 3 témában információs anyagot. Az új szolgáltatás tehát ingyen sem kellett.

Ugyanakkor *az összefoglaló művek használatánál bizonyos konzervatívizmusról tapasztalunk.* A kutatók meglehetősen ragaszkodnak az általuk ismert kézikönyvhöz vagy adattárhoz, s nem a legutóbbi adatokra támaszkodnak. A műszer- és mérés-technika fejlődésének eredményeként viszont a régebbi adatok pontosabb meghatározása válik lehetővé, ezért lényeges, hogy a kutatók a legújabb adatokat használják fel munkájukban.

*A nem kielégítő mélységű
irodalmi feltárás és használat
kevés támogatást nyújt a könyvtárak
állományának tervszerű kiépítéséhez*

A könyvtári munkában az a tapasztalat szűrődött le, hogy a kutatók általában *nem ismerik a szakirodalom szóródásának tényleges törvényszerűségeit.* Ez azzal is bizonyítható, hogy az irodalmazást segítő új eljárások kevéssé terjednek el. Ismeretes pl. a szakemberek körében, hogy a *Science Citation Index (SCI)* c. folyóirat

használata főleg a multidiszciplináris vagy határterületi kutatásoknál többszörösére növelheti az irodalmazás hatékonyságát. Mivel azonban a kutatók között nem terjedt el a hivatkozások alapján végzendő irodalmi anyaggyűjtés módszere, ez negatívan kihat a szakirodalom használatára is. Mindezek a jelenségek eredményeként a könyvtárak kevés visszajelzést kapnak állományuk alakítására vonatkozóan.

Íme egy példa: könyvtárunk országosan felelős a matematika és a fizika gyűjtéséért. Annak érdekében, hogy a gyűjtésből fontos művek ne maradhassanak ki, megegyezést kötöttünk az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusi Könyvtárával. Hat hetenként repülőpostával kapjuk a *Library of Congress (LC)* által beszerzett matematika és fizika tárgyú művek katalóguscéduláit. Ez saját gyarapításunk színvonalát nagymértékben segíti. Az „LC” cédulákat a matematikai tanszékek sőt kutatóintézetek között is körözzük, hogy jelöljék meg azokat a műveket, amelyeket szükségesnek tartanak. Ez a módszer gazdaságos, korszerű és megbízható. Mégis *kifogásolnunk kell az érdekeltek gyenge érdeklődését, a lassú reagálást,* szinte a közönyt abban a kérdésben, amelyben elsőrendűen érdekeltek: nevezetesen a kutatásaikhoz szükséges művek kiválogatásában.

Javaulatok

A szakirodalom használatának az előbbieken közölt példái alapján bizonyos további feladatok határozhatók meg:

1. Az irodalmazás és a könyvtárhasználat javítása érdekében *a kutatási módszerek korszerűsítésére kell törekedni.* E cél megvalósítása érdekében a tudományos fokozatok megszerzése során valamint a mérnök-képzésben a szakirodalomhasználat racionális módszereinek megismertetése elsőrendű fontosságúvá vált.

2. A szakirodalom áttekinthetőségének megkönnyítése érdekében *törekedni kell kumulatív indexek és repertóriumok, valamint szakirodalmi szemlék és más szintetizáló összefoglaló művek kiadására.*

3. Az információs bázis szintentartása érdekében *szoros kooperációt kell létrehozni a dokumentumokat gyűjtő könyvtárak és intézmények között.*

4. Alapvetően *meg kell javítani a könyvtári propagandát.*

Dr. HÉBERGER, K.: A szakirodalom használata nem kielégítő

A könyvtárak statisztikai vizsgálatai szerint a szakirodalom használata nem kielégítő. A kedvezőtlen jelenség okait a következőkben határozta meg a szerző: helytelen kutatói szokások és beidegződések; az újdonságok iránti igény és az irodalomhasználat között jelentős eltérések tapasztalhatók; a fejlett ipari országokhoz képest meglévő tényleges időbeli elmaradás figyelmen kívül hagyása; a műszaki információ közvetítése bonyolultabbá és sokrétűbbé vált; a nem kielégítő irodalmi feltárás és használat kevés támogatást nyújt a könyvtárak állományának tervszerű kiépítéséhez. A közlemény végül a felhozott példák alapján javaslatokat tartalmaz.

* * *

Dr. HÉBERGER, K.: On the use of scientific and technical literature in Hungary

According to library statistics the use of scientific and technical literature in Hungary is not satisfactory. This can be attributed to the following factors: inadequate searching habits and procedures; the gap between the demand for novelities and the actual use of literature; the negligence of the difference between the level of technical development of Hungary and that of the advanced countries; the increasing sophistication of the information dissemination procedurs. Inadequate information processing and use provides little assistance for systematic collection building in libraries. Based on examples the author presents recommandations aimed at the solution of the problem.

ХЕБЕРГЕР, К.: Использование научно-технической литературы — неудовлетворительно

На основе проведенных статистических анализов библиотек можно сделать вывод о том, что использование научно-технической литературы в настоящее время неудовлетворительно. Причины этого неблагоприятного явления - по мнению автора - заключаются в следующем: в неправильных привычках и навыках исследователей; в значительном расхождении между потребностью в новостях и использованием литературы; в пренебрежении фактическим отставанием во времени от развитых промышленных стран; во все более возрастающей сложности и многогранности передачи технической информации; в том, что неудовлетворительная обработка литературы и низкое её использование не оказывают необходимой поддержки для планомерной комплектации библиотечных фондов. В заключении в статье - на основе приведённых примеров - представлены соответствующие предложения.

* * *

Dr. HÉBERGER, K.: Die unausreichende Benutzung der Fachliteratur

Statistische Analysen von Bibliotheken ergaben, dass die Fachliteratur nicht in genügendem Mass benutzt wird. Der Verfasser sieht die Ursachen dieser unerfreulichen Erscheinung in folgenden: falsche Gepflogenheiten und Gewohnheiten der Forscher; wesentliche Abweichungen zwischen dem Bedarf an Neuigkeiten und der Benutzung des Schrifttums; das Übersehen des Rückstandes gegenüber den entwickelten Industrieländern; die Komplexität und Mannigfaltigkeit der Vermittlung von technischen Informationen. Die mangelhafte Erschliessung und Benutzung der Literatur gibt nur mangelnde Unterstützung der Bibliotheken beim Ausbau ihres Bestandes. Der Artikel enthält Vorschläge zur Verbesserung der als Beispiel angeführten Mängel.

